

УДК 338.48

Т.І. Ткаченко, д.е.н., професор,
Київський Національний Технічний Університет
С.В. Мельниченко, к.е.н., доцент,
Київський Національний Технічний Університет

СОЦІАЛЬНО–ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Глобалізація світової економіки, неухильне зростання науково–технічного потенціалу провідних світових держав, прагнення освоювати нові інформаційні технології, генерувати та запозичувати їх привело до поступової модифікації індустріального та постіндустріального середовища в інформаційне. З розвитком інформаційного суспільства особливо гостро для підприємств туристичної сфери постає проблема адаптації до нових умов функціонування, оскільки стан ринку туристичних послуг конгруентний стану економіки і визначається соціально–економічними та політичними процесами, що відбуваються в країні, відтворюючи перебіг реформування суспільного життя.

Соціально–економічні та геополітичні зміни, розвиток інформаційних технологій суттєво вплинули на динаміку міжнародного туристичного потоку, призвели до трансформування туристичної галузі з такої, що орієнтована на обслуговування організованих туристів, на багатогалузеву сферу діяльності, спрямовану на задоволення різноманітних потреб мільйонів індивідуальних туристів. Комплексний та мобільний характер сучасного туризму сформував попит на безпечне та комфортне для життя і здоров'я середовище, здатне забезпечити всі необхідні умови для реалізації громадянами права на відпочинок та свободу пересування. Україна посідає одне з провідних місць в Європі за рівнем забезпеченості цінними природними та історико–культурними ресурсами, здатними генерувати значний інтерес у вітчизняних та іноземних туристів. Розвиток сфери туризму в цілому характеризується позитивною динамікою, зростанням кількісних та якісних параметрів внутрішнього туристичного потоку.

Однак на тлі загострення конкуренції на міжнародному туристичному ринку, загальносвітової тенденції до посилення ролі держав у забезпеченні розвитку туризму, вітчизняний національний туристичний продукт стає все менш привабливим та конкурентоспроможним. Як наслідок, сфера туризму у державі не спроможна забезпечити повноцінного виконання економічних, соціальних і гуманітарних функцій, не сприяє збереженню довкілля та культурної спадщини, наповненню бюджетів усіх рівнів, створенню робочих місць, збільшенню питомої ваги сфери послуг у структурі ВВП. Аналізуючи стан розвитку вітчизняного туризму слід відмітити зростання його обсягів за останні три роки в середньому в 1,5 рази. При цьому, частка України у міжнародних туристичних прибутках в Європу становить 3,8 %, що відповідає рівню таких країн, як Греція і Польща. Однак частка України в доходах від в'їзного туризму складає лише 0,9%. На долю вітчизняного туризму приходить 1,6 % ВВП і 3,3 % експорту туристичних послуг у структурі експорту послуг України. Кількість робочих місць у туристичній індустрії становить 7,9 % від загальної чисельності зайнятих.

Туристичний ринок один із найбільш динамічних, який на відміну від інших ринків характеризується великою кількістю учасників, значною їх географічною роз'єднаністю та швидким оновленням інформації. Тому, формування туристичних потоків, в першу чергу, залежить від рівня інформованості про продукт. Туристичні потоки в Україні за останні 5 років зросли в 3 рази. Але, на сьогоднішній день, напрями туристичного бізнесу в нашій країні освоєні не повністю. Підтвердження цьому є зростання в 2006 р. внутрішнього туризму на 11% та скорочення в'їзного на 8,3 % [1]. Динаміка розподілу за видами туризму характеризується значним збільшенням частки внутрішнього туризму (рис. 1).

При цьому, зменшення кількості в'їзних туристів свідчить про відсутність системної презентації туристичного потенціалу України в Інтернеті, ЗМІ, інтерактивної бази даних з механізмом пошуку на рівні держави.

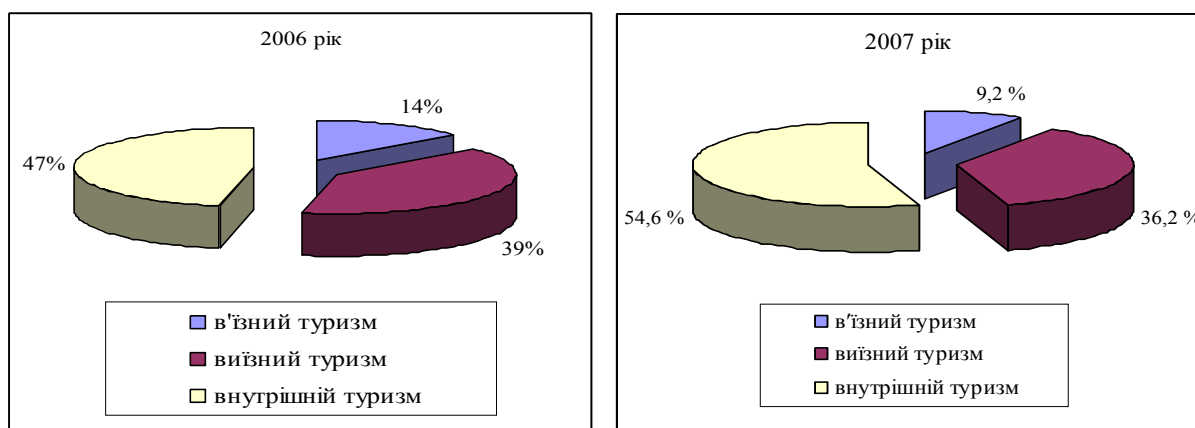

Рис. 1. Динаміка розподілу за видами туризму, %

Складність інформаційного супроводження туристичного продукту пов'язана з неможливістю суб'єктів туристичної діяльності відслідковувати і підтримувати велику інформаційну базу. Дана ситуація створює складнощі як для самих туристичних підприємств, суб'єктів туристичної інфраструктури, так і для туристів. На жаль, незначна частка іноземних туристів впливає на зменшення обсягу коштів, що надходять в країну за рахунок споживання різноманітних послуг та товарів, пов'язаних з організацією та здійсненням поїздок. Так, за результатами вибіркового опитування іноземних туристів (3240 респондентів), що проводилось в минулому році Держкомстатом України, більшість з них (92,1%) здійснювали платежі на території України в середньому в розмірі 1000 дол. [2, с. 157]. При цьому найбільші витрати складають: витрати на розміщення; оренду автомобілів; оздоровчі послуги; їжу та напої. З урахування темпів зростання цін дані витрати будуть збільшуватись.

Недосконала рекламна кампанія туристичних можливостей України в Інтернеті, ЗМІ приводить до значних фінансових недоодержувань. Так, при збільшенні урядових витрат на рекламу тільки на 1 дол., приносить державі 493 дол. від зростання витрат іноземних туристів та близько 74 дол. за рахунок зростання податків від нових суб'єктів туристичного ринку виробника. Отже, існує принципова залежність між зростаннями обсягів наданих послуг і інформованістю туристів про суб'єкти туристичної діяльності та послуги, що вони надають.

Метою написання статті є розкриття соціально-економічних проблем функціонування вітчизняного туризму та обґрунтування основних стратегічних напрямків його розвитку.

Як показали результати дослідження, розвиток вітчизняної туристичної сфери характеризується такими основними чинниками:

- відсутністю ефективної моделі інноваційної та інвестиційної політики у сфері туризму, сучасної маркетингової стратегії просування туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках;
- низьким рівнем усвідомлення населенням країни та органами, що здійснюють регулювання у сфері туризму, ролі та значення туризму для соціально-економічного розвитку держави;
- відсутністю єдиної системи державного регулювання туризму із включенням до неї готельних підприємств, санаторно-курортних закладів та об'єктів культурної спадщини;
- недосконалістю і нестабільністю системи центрального та місцевих органів виконавчої влади з питань туризму, низьким рівнем оплати праці фахівців нижчого та середнього рівнів;
- невизначеністю туристичної сфери на державному рівні як окремої самостійної галузі економіки, наявність серйозного тіньового сектору в приватних засобах розміщення;
- низьким рівнем конкурентоспроможності країни у сфері туризму по відношенню до світових туристичних країн;
- відсутністю: податкового стимулювання суб'єктів туристичної діяльності, фінансової та інформаційної підтримки з боку держави національного туристичного продукту на зовнішньому ринку; сформованих туристичних ресурсів та цілісної системи їх раціонального використання; ефективної системи захисту прав та інтересів туристів, забезпечення безпечних умов на об'єктах туристичних відвідувань та за напрямками туристичних маршрутів, своєчасного надання всіх видів невідкладної допомоги особам, які постраждали під час подорожі; сприятливих умов для розвитку індустрії туризму, державної інвестиційної політики у сфері туризму та належної підтримки розвитку пріоритетних видів туризму, зокрема в'їзного та внутрішнього;

- руйнацією системи соціального туризму, практичною недоступністю туризму для малозабезпечених верств населення, дітей, молоді, осіб похилого віку та з особливими потребами;
- відсутністю належного прогнозування та планування розвитку туризму, параметрів туристичного потоку у відповідності до наявних ресурсних можливостей, потреб населення та економіки держави, поверхневим і фрагментарним підходом до розроблення та реалізації державної і місцевих програм розвитку туризму;
- недосконалістю організаційно–правових та економічних механізмів реалізації державної політики у сфері туризму, слабкою міжвідомчою координацією та взаємодією між органами державної влади і місцевого самоврядування;
- відсутністю цілісної та комплексної системи управління туристичними ресурсами країни, різним відомчим підпорядкуванням туристичних ресурсів;
- недостатнім нормативним, методичним та інформаційним забезпеченням діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій та суб'єктів підприємницької діяльності у сфері туризму;
- недостатнім якісним рівнем наукового, методичного та кадрового забезпечення, зокрема у сфері управління на місцевих рівнях [3].

Природні ресурси. Курортні та рекреаційні території в Україні складають близько 15 %. На даний час за формальними ознаками до курортів можна віднести лише 27 територій, при цьому, з юридичної точки зору жоден з курортів повністю не відповідає вимогам Закону України “Про курорти”. Закон України “Про курорти” передбачає створення Державного кадастру природних територій курортів України. Невиконання робіт із визначення меж округів та зон санітарної охорони курортів унеможливило розроблення й затвердження генеральних планів курортів, коригування містобудівної документації населених пунктів курортних територій. Негативним наслідком цього є систематичні порушення законодавства щодо використання земель курортного та рекреаційного призначення.

Концентрація промисловості та сільськогосподарського виробництва в межах курортних територій створює надмірне антропогенне навантаження. Внаслідок недофінансування протиерозійних та протизсувних заходів руйнуються прибережні території та пляжі курортів.

Відсутній державний кадастр природних лікувальних ресурсів України, недостатнім є державний контроль за їх раціональним використанням та охороною, дотриманням режимів зон санітарної охорони тощо. У цілому можна констатувати, що природні ресурси країни використовуються неефективно, існує загроза їх руйнування і знищення.

Історико–культурні ресурси. На державному обліку в Україні перебуває понад 130 тис. пам'яток, з них: 57 206 – пам'ятки археології, 51 364 – пам'ятки історії, 5926 – пам'ятки монументального мистецтва, 16 293 – пам'ятки архітектури, містобудування, садово–паркового мистецтва та ландшафтні та 61 історико–культурні заповідники [3].

За результатами оцінки на сьогоднішній час до 70 % об'єктів культурної спадщини перебуває в незадовільному стані (кожен десятий об'єкт в аварійному) та потребує проведення робіт з реставрації або реконструкції, облаштування для туристичних відвідувань. Низький рівень розвитку культурно–пізнавального туризму, спричинений, в основному, відсутністю нормативно–правового забезпечення питань використання культурної спадщини в туризмі, обмеженою транспортною доступністю більшості об'єктів, занедбаним станом об'єктів культурної спадщини, не підготовленістю музейних експозицій та прилеглих територій до туристичних відвідувань, в тому числі іноземними туристами та особами з особливими потребами. Більшість музейних експозицій тематично складні та побудовані на застарілих методологіях і технологіях. Суттєво ускладнює належне використання об'єктів культурної спадщини недостатність фахівців туристичного супроводу та їх невідповідна кваліфікація.

Інфраструктура туризму. За даними Держкомстату України базу розміщення складають 1269 підприємств готельного господарства та 2144 суб'єкти підприємницької діяльності. З них станом на 01.06.2007 р. пройшли сертифікацію 45,6 %, решта отримала сертифікат відповідності вимогам безпеки. Середньорічна завантаженість готельного фонду становить 31%.

Значна кількість засобів розміщення морально і фізично застаріли та мають низьку конкурентоспроможність: щорічно ними користується лише 7,5% від загальної кількості іноземних відвідувачів України. Більшість коштів, що спрямовується на будівництво та реконструкцію – власні кошти підприємств, внутрішні та іноземні інвестиції становлять лише 35 %. Проведення робіт з реконструкції приватизованих об'єктів стримується, значною мірою, через відсутність у власників необхідних коштів. Крім того, обсяги прямих іноземних інвестицій у розвиток підприємств

готельного господарства на 1 січня 2007 р. становили 125,1 млн. дол., що порівняно з попереднім періодом скоротилось на 22,2 %.

Структура закладів готельного господарства України за місткістю і чисельністю працюючих не є оптимальною. За останні роки на туристично–рекреаційних територіях з'явилася значна кількість приватних домоволодінь, що надають послуги з тимчасового розміщення. Відсутність затверджених меж округів та зон санітарної охорони курортів унеможливило визначення кількості таких закладів. Водночас, доходи домоволодінь від надання послуг розміщення у більшості випадків належним чином не оподатковуються, а їх діяльність суттєво збільшує навантаження на місцеві бюджети в частині утримання інженерної та транспортної інфраструктури, комунального обслуговування.

При цьому, транспортна та комунальна інфраструктура більшості туристично–рекреаційних територій характеризується:

- низьким рівнем розвитку єдиної транспортної мережі та просторової (дорожньої) єдності, придорожного сервісу та інформаційного облаштування, незадовільним станом дорожнього покриття та безпеки дорожнього руху, що погіршує доступність туристичних ресурсів, знижує мобільність населення та якість національного туристичного продукту;
- занедбаністю технічного стану інженерної та комунальної інфраструктури, дефіцитом води, нерозвиненістю каналізаційних мереж, що негативно впливає на санітарно–епідеміологічний стан туристично–рекреаційних територій;
- відсутністю надійних джерел енергії, недостатнім використанням енергозберігаючих технологій;
- нерозвиненістю сучасних технологій утилізації та переробки побутових відходів, наявністю звалищ в межах туристично–рекреаційних територій, що створює значну екологічну небезпеку тощо.

Національний туристичний продукт. Основними напрямками Державної програми економічного і соціального розвитку України передбачено запровадження нових взаємовідносин між центром і регіонами, що дасть змогу концентрувати зусилля та ресурси для вирішення проблем регіонального розвитку. Пріоритети та завдання державної політики у цій сфері передбачають вдосконалення механізмів стимулювання регіонального розвитку, створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів та інвестиційно–інноваційної активності через розбудову та модернізацію інфраструктури.

Одним із найважливіших напрямів державної політики у туристичній сфері відповідно до Державної програми розвитку туризму на 2002–2010 рр. є підвищення ефективності інформаційно–комунікаційної інфраструктури, створення позитивного образу України як туристичної держави та активізація просування національного туристичного продукту як на внутрішньому, так і міжнародному ринку туристичних послуг завдяки організаційній та фінансовій підтримці підприємств і організацій туристичної сфери з боку центральних і місцевих органів виконавчої влади. Розвиток та пропагування внутрішнього туризму в Україні є досить насущною проблемою.

Основними причинами неефективного використання місцевих ресурсів для розвитку внутрішнього та в'їзного туризму за нашими спостереженнями є:

- відсутність повної, детальної інформації про економічні, екологічні та правові аспекти використання заповідних територій, історичних та культурних пам'яток в туристсько–екскурсійних цілях. Інформаційна недостатність значно обмежує надходження: інвестицій з боку туристичних фірм; фінансових ресурсів в місцеві бюджети;
- недостатнє розуміння керівниками підприємств, організацій, установ туристичної сфери напрямків формування їх інформаційної політики;
- відсутність в більшості регіонів країни єдиних загальнодоступних центрів, в яких зосереджено інформацію про соціально–економічні, правові, екологічні, організаційні проблеми розвитку туристичного бізнесу;
- низький рівень інтеграції окремих видів інформації, що накопичується органами місцевого самоврядування, суб'єктами туристичної діяльності, вищими навчальними закладами туристичного спрямування, науковими, історичними, культурними та туристичними центрами, національними природними парками, заповідниками і заказниками і т.ін.
- відсутність баз даних туристичного профілю в окремих регіонах країни;
- низький рівень функціональності та інформативності існуючих сайтів і порталів туристичного спрямування в мережі Інтернет;
- обмеженість інформації та реклами туристичного продукту на міжрегіональних, національному та міжнародному ринках;
- недосконалість механізму інформаційного обміну суб'єктів господарювання в сфері туризму і зовнішнього середовища за допомогою мережі Інтернет;

- необхідність модернізації локальних та регіональних мереж на базі сучасних технологій;
- відсутність електронних каталогів–довідників щодо інформації про існуючі туристичні підприємства, їх основні та додаткові послуги згруповані за регіонами (областями) України;
- не достатній рівень розвитку в країні віртуальних туристичних виставок та ігнорування участі суб'єктів туристичної діяльності в міжнародних он–лайн виставках;
- відсутність державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичної діяльності оперативною інформацією про попит, пропозицію, ціни, тарифи та ін.

Відсутність повної, достовірної та актуальної інформації щодо туристичних ресурсів, конкурентних переваг вітчизняного туристичного потенціалу і цільових туристичних ринків унеможлиблює формування привабливого туристичного іміджу країни, високоякісного національного продукту та проведення ефективних заходів з його просування.

Враховуючи стратегічні інтереси держави у розвитку конкурентноздатного туристичного сектору та необхідності в короткий термін суттєво поліпшити стан інфраструктури туризму на вимоги організаторів «Євро–2012», необхідно забезпечити розвиток туризму через установавання і підтримання рівноваги між збереженням природно–рекреаційних, історико–культурних ресурсів, економічними інтересами і соціальними потребами, а також створити сприятливі умови для формування високоякісних туристичних продуктів. При цьому передбачити:

- створення законодавчих, нормативно–правових, соціально–економічних, організаційно–управлінських умов для перетворення туризму на соціально та екологічно орієнтовану, економічно ефективну сферу діяльності;
- формування і впровадження ефективної моделі державного управління з метою координації, регулювання та захисту інтересів учасників туристичної діяльності;
- вдосконалення наявних та впровадження нових ефективних механізмів взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємств, наукових і освітніх установ сфери туризму;
- формування туристичного простору з метою раціонального та ефективного використання туристичних ресурсів шляхом створення та забезпечення функціонування зон сталого розвитку туризму, розроблення і впровадження конкурентоспроможного національного та регіональних туристичних продуктів;
- забезпечення безпеки туристів і подорожуючих, захист їхніх прав та законних інтересів;
- сприяння збереженню і розвитку національної культури;
- раціоналізація використання фінансових і матеріальних ресурсів у сфері туризму, наповнення бюджетів усіх рівнів від туристичної діяльності, збільшення надходження валютних коштів від туризму;
- формування інформаційного простору туризму, створення сприятливих умов для забезпечення рівного доступу до інформації у сфері туризму;
- сприяння покращенню інвестиційного клімату у сфері туризму, залученню інвестицій у розвиток інженерно–транспортної та комунальної інфраструктур;
- створення робочих місць, розвиток малого та середнього підприємництва у сфері туризму, розширення зайнятості у сільській місцевості від розвитку туризму;
- формування сучасного механізму державного обліку та контролю здійснення туристичної діяльності;
- розвиток міжнародного співробітництва у сфері туризму, покращення туристичного іміджу держави, ефективне використання можливостей, пов'язаних з проведенням фінальної частини Чемпіонату Європи з футболу “Євро – 2012” в Україні тощо [3].

Таким чином, подолання наявних негативних тенденцій, створення системних та комплексних передумов для розвитку туризму має стати одним з пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку країни в умовах глобалізації туристичного бізнесу. Подальші наукові розробки будуть спрямовані на визначення концептуальних підходів щодо формування цільових програм розвитку окремих видів туризму з обґрунтуванням актуальності їх розроблення та основних заходів їх реалізації.

Література

1. Рудой А. Рекреативные потенции // Комп&ньон.– 2006.– № 26.– Ст.30–34.
2. Туризм в Україні: Статистичний збірник.– К.: Держкомстат України, 2006. – 184 с.
3. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні: Проект. – К., 2007.